

REKREACJA KONNA A TURYSTYKA WIEJSKA NA PRZYKŁADZIE PODKARPACIA

Studium dotyczy rekreacji i turystyki konnej na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego. W perspektywie systemowej teorii turystyki i badań kulturowych analizowane są kolejno problemy regionu Podkarpacia, walory turystyki wiejskiej i rekreacji konnej oraz możliwości płynące z włączenia «agroturystyki konnej» do strategii rozwoju regionu. Celem jest określenie miejsca rekreacji konnej w agroturystyce Podkarpacia. Autorzy analizują literaturę przedmiotu, dyskurs uczestników międzynarodowych konferencji, wypowiedzi ludzi biznesu turystycznego i badaczy, a także prowadzą własne badania aspektów humanistycznych i społeczno-kulturowych metodą obserwacji uczestniczącej.

Hippika w połączeniu z rekreacją i turystyką świetnie realizuje funkcje zdrowotne i wypoczynkowe, edukacji przyrodniczej i kulturalnej, funkcje wychowawczą i poznawczą, ekonomiczną i psychologiczną (samorealizacyjną), a także kształtuje świadomość ekologiczną. W szczególności, zdaniem autorów, rekreacja i turystyka konna istotnie wzbogaca ofertę agroturystyczną Podkarpacia dając pracę i zarobek pracownikom tej branży i szansę na ożywienie gospodarcze tego ubogiego regionu. Czyż więc «agroturystyka konna» nie powinna być uwzględniana w planach strategii rozwoju tego regionu Polski?

Perspektywa teoretyczna

Systemowy paradygmat nakazuje prowadzenie badań uwzględniających wzajemne powiązania podsystemów i elementów składowych, relacje współzależności i konteksty temporalno-procesualne. Wymaga to ujęć całościowych i wieloaspektowych, badań inter- oraz multidyscyplinarnych, z zastosowaniem różnych komplementarnych metod¹.

---

¹ K. Obodyński, W. J. Cynarski, *System Paradigm of the Theory of Tourism*, (in:) *Tourism and Recreation in the Process of European Integration*, PTNKF, Rzeszów 2004, s. 19–24.

Prócz szeroko rozumianej socjologii kultury i teorii turystyki podstawą prowadzonych tu rozważań i analiz będzie multidyscyplinarna perspektywa socjologii turystyki, socjologii czasu wolnego i niektóre wątki antropologii kulturowej².

Świat początku XXI wieku jest obszarem globalnych przemian i licznych współzależności dziedzin kultury, polityki i gospodarki powodowanych procesem globalizacji lub jej pochodnych. W obszar globalnych wymian i wzajemnie wzbogacającego spotkania kultur w istotny sposób wpisuje się także turystyka³. Wielokulturowy wymiar turystyki, zwłaszcza międzynarodowej, wynika z jej międzynarodowego właśnie charakteru i międzykulturowego dialogu realizowanego pomiędzy turystą a gospodarzem⁴. Globalny wymiar powoduje też podleganie globalnym tendencjom zmian (zwłaszcza celu i sensu) i współczesnym zagrożeniom (terroryzm, „ptasia grypa”)⁵.

Także europejski sport i turystyka badane są w ich odniesieniu do wyzwań wielokulturowości – rola tego rodzaju aktywności czasu wolnego ma tu niebagatelne znaczenie dla rozwijania postaw tolerancji i akceptacji dla inności i kultur obcych. Tak więc z wielu względów miejsce turystyki regionalnej a także rekreacji ruchowej (aktywności czasu wolnego) w dzisiejszej, zmieniającej się Europie XXI wieku jest istotne i znaczące⁶.

W szczególności humanistyczna i kulturologiczna perspektywa jawi się tutaj jako istotny metodologicznie paradygmat badań⁷. L. Tuross podkreśla wychowawczą i samokształceniową rolę turystyki, która może być środkiem realizacji wielu celów edukacyjnych, źródłem różnorodnych doświadczeń poznawczych i ideowo-moralnych, krajoznawstwa i kontaktów z mieszkańcami zwiedzanych terenów⁸.

---

² Por. H.-W. Prahla, *Soziologie der Freizeit*, F. Schöningh – UTB, Paderborn 2002; W. J. Cynarski, *Turystyka a socjologia czasu wolnego*, (w:) A. Nowakowski, S. Zaborniak (red.), *Szkice z dziejów turystyki w Polsce*, „Studia i szkice z historii kultury fizycznej”, Rzeszów 2005, nr 3, s. 7–13; B. Sawicki, J. Bergier (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, PWSZ, Biała Podlaska 2005, s. 174–177.

³ W. J. Cynarski, *Globalizacja a spotkanie kultur*, UR, Rzeszów 2003.

⁴ K. Obodyński, W. J. Cynarski (eds.), *International Dialogue: Global, European, National and Multicultural Dimensions of Tourism*, European Academy for the Carpathian Euroregion (EACE), Rzeszów 2005, s. 1–256.

⁵ M. Bachvarov, *Spoleczno-demograficzne i geopolityczne zmiany na świecie i ich konsekwencje dla turystyki*, „Folia Turistica” 2005, nr 16, s. 5–16.

⁶ Por. W. J. Cynarski, K. Obodyński, *Europejski sport i turystyka wobec wyzwań wielokulturowości* (w:) Z. Dziubiński (red.), *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, SALOS RP, Warszawa 2005, s. 456–466; Z. Krawczyk, *Sport w zmieniającym się społeczeństwie*, AWF, Warszawa 2000.

⁷ W. J. Cynarski, K. Obodyński, *Tourism in Humanistic Perspective – Scientific Conference*, „Tourism Today. The Journal of the College of Tourism and Hotel Management” 2004, No. 4, s. 170–173; W. J. Cynarski, *Socjologia podróży a dialog kulturowy*, „Folia Turistica” 2005, nr 16, s. 153–157.

⁸ L. Tuross, *Turystyka i edukacja*, Ypsilon, Warszawa 1996.

Podkarpacie – problemy i szanse ubogiego regionu

Województwo podkarpackie należy do najuboższych w Polsce, a jednocześnie także w skali całej Unii Europejskiej. Region ten jest słabo uprzemysłowiony, z przewagą gospodarki rolnej i ze stosunkowo dużym bezrobociem. Jest też, jak większość terenów wschodniej części Polski (tzw. ściana wschodnia), traktowany jako w niewielkim stopniu atrakcyjny dla inwestorów⁹. Socjologowie podejmują badania przejawów zmiany społecznej, zachodzącej na Podkarpaciu od systemu gospodarczego i mentalności komunistycznej do postaw większej samodzielności i przedsiębiorczości oraz demokratycznej, obywatelskiej aktywności. Jak pisze M. Malikowski: „teorii społeczeństwa postkomunistycznego (nawet w odniesieniu do Polski) jeszcze nie ma i chyba nie szybko się ona pojawi”¹⁰.

Tak więc cały ubogi obszar wymaga zarówno ożywienia gospodarki, inwestycji i pomysłu na rozwój (zmiana struktury zatrudnienia?), ale też zmiany mentalności mieszkańców i ich większej własnej inicjatywy. Z pomocą przychodzą środki unijne z funduszy dla najbiedniejszych regionów oraz pomoc deklarowana przez nowy polski rząd.

Rok 2005 był w Polsce w branży turystycznej okresem znaczącego wzrostu. Dotyczy to nie tylko znaczącego wzrostu przybywających do naszego kraju zagranicznych turystów, ale także wyjazdów Polaków na zagraniczne urlopy¹¹. Jak jednak spowodować, aby więcej turystów, zwłaszcza zagranicznych, odwiedzało teren Podkarpacia?

Jak to robią w Mikołajkach na Mazurach? Hotel Gołębiowski przyciąga bogatą ofertą aktywnych form rekreacji: tropikana z podgrzewaną wodą, basen sportowy, pole golfowe, kort do tenisa, squash, bilard, kajaki, łódki, żaglówki, rowery, kilkanaście koni wierzchowych, są także sauny – sucha i parowa, gabinet masażu, solarium, fryzjer i kosmetyczka. Czy jednak wszyscy turyści wymagają wysokiego komfortu? Swoistym fenomenem turystycznym jest eko- i agroturystyka, gdzie główną atrakcją są walory naturalne przyrody, zdrowa tradycyjna kuchnia i przykładowo konie.

Jak wskazuje Żbikowski, o głównych walorach turystycznych polskiej części Euroregionu Karpaty decyduje przyroda, „w przeważającej części niezmieniona przez działalność człowieka. Rangę tych walorów potwierdza certyfikat UNESCO, którego posiadaniem szczyci się Międzynarodowy Rezerwat Biosfery «Karpaty Wschodnie», utworzony w 1993 r. na pograniczu

---

⁹ P. Maciejewicz, *Polska A coraz bardziej oddala się od Polski B*, „Gazeta Wyborcza” 2005, nr 295 (z 20.XII), s. 20.

¹⁰ M. Malikowski, *Wstęp*, (w:) *Spoleczeństwo Podkarpacia na początku XXI wieku. Studia socjologiczne*, Mana, Rzeszów 2003, s. 6.

¹¹ P. Maciejewicz, *Eksportery, inwestorzy i... turyści*, „Gazeta Wyborcza” 2006, nr 2 (z 3.I), s. 21.

Polski, Słowacji i Ukrainy”¹². Centra jeździeckie zapraszają turystów m.in. do wędrówek na konikach huculskich, przywykłych do jazdy po karpackich stokach. Turysta może wybrać komfortowy hotel, górskie schronisko lub gościnne gospodarstwo agroturystyczne.

Na Podkarpaciu działa już ponad 600 gospodarstw agroturystycznych. Niektóre z nich wzbogacają swą ofertę przez rekreację i turystykę konną. Tymczasem jednak na terenie Podkarpacia bogatego w tereny atrakcyjne dla turystyki i rekreacji konnej działa obecnie tylko 16 takich ośrodków. Te właśnie aktywne formy rekreacji (szlaki rowerowe, turystyki pieszej i konnej) wspierane są przez lokalne samorządy i oczywiście w głównej mierze przez inicjatywę prywatną. Niewątpliwie jednak, jak dotyczy to skali całego kraju, konieczna jest bliższa współpraca rządu i parlamentu z Polską Organizacją Turystyczną, środowiskami branży turystycznej¹³ i specjalizujących się w teorii turystyki naukowców.

Spojrzenie historyczno-kulturowe

Jazda konna stanowiła od wieków ważny kulturowo element w wychowaniu Polaka, zwłaszcza rycerza, szlachcica, później żołnierza. Wyjątkowa jest obecność w polskiej sztuce, prozie i poezji konia jako wiernego towarzysza¹⁴. Wielka sympatia do koni wynikać może z ich znaczenia dla militarnej potęgi Polski, zwłaszcza w okresie od XV do XVIII wieku. Polska słynie także z hodowli koni wierzchowych. Ponieważ jazda konna była przez wieki militarną formacją szlachty, posiadanie koni stanowiło o prestiżu. Hippika stała się później dość elitarną dziedziną kultury fizycznej, stanowiąc metodę zaprawy wojskowej arystokratycznej młodzieży. Jeździectwo cieszyło się wielką estymą zarówno z racji tradycji i użyteczności.

W Przemysłu w okresie międzywojennym działała szkoła jeździecka dla kadr kawalerii. Natomiast turystyka i rekreacja konna na terenie Podkarpacia, w porównaniu z innymi regionami Polski, nie była szczególnie rozwinięta i nie posiada zbyt bogatych tradycji¹⁵. Jedynie arystokracja chętnie uprawiała łowy, polowania z użyciem koni, gonitwy, bądź też inne zabawy i podróże.

---

¹² J. Żbikowski, *Możliwości rozwoju turystyki w euroregionach Polski wschodniej*, (w:) J. Biliński, M. Przydział (red.), *Nowe tendencje w turystyce i rekreacji*, WSiLiZ, Rzeszów 2004, s. 19–48.

¹³ Por. *Miejsce turystyki w polskiej gospodarce*, „Biznes i Ekologia” 2005, nr 50, s. 22; B. M. Krzymień, *Polityka Unii Europejskiej a turystyka jako czynnik rozwoju regionalnego*, „Folia Turistica” 2005, nr 16, s. 17–35.

¹⁴ I. Gedl-Pieprzycza, *Jazda konna elementem kultury w wychowaniu Polaka*, (w:) Z. Dziubiński (red.), *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, SALOS RP, Warszawa 2005, s. 535–543.

¹⁵ Por. I. Dulewicz, K. Wojnowski, *Stadniny, stajnie i konie w gospodarstwach agroturystycznych walorami atrakcyjności turystyki lokalnej w Wielkopolsce*, (w:) J. Bergier, B. Sawicki

Konie jeszcze do lat 70 XX wieku używane były dość powszechnie na podkarpackiej wsi jako zwierzęta użytkowe, zwłaszcza pociągowe. Do dzisiaj na terenach podgórskich koń jest często najlepszym środkiem lokomocji. Także służby graniczne i leśne, niektóre jednostki policji i wojska wciąż używają koni.

Aktualnie, jak w innych regionach kraju, wzrasta zainteresowanie jeździectwem o charakterze rekreacyjnym lub sportowym. Zainteresowanie turystycznymi i rekreacyjnymi walorami Podkarpacia wykazują też goście zagraniczni. Przykładowo Niemcom podkarpacka wieś jawi się jako unikalne miejsce w Europie o strukturze gospodarki rolnej (przewaga małych gospodarstw) sprzed pół wieku i z „oryginalną wiejskością” jak przed co najmniej stu laty¹⁶. Zagraniczny turysta poszukuje właśnie miejsc o zachowanej swoistości kulturowej.

Zastosowanie rekreacji konnej w alternatywnej turystyce wiejskiej

Przeciwwagą dla turystyki masowej jest turystyka alternatywna. Wyborem koniecznym są działania zgodne z prawami przyrody i naturalnymi potrzebami człowieka, a więc tworzenie turystyki odpowiedzialnej, szanującej środowisko przyrodnicze, odrzucającej masowy napływ turystów. Taka wizja jest także szansą dla społeczności lokalnych na uzyskiwanie dochodów z turystyki¹⁷, zwłaszcza w sytuacji obfitości terenów „dzikich”, ekologicznie czystych. Wśród odmian turystyki alternatywnej wyróżnia się ekoturystykę i agroturystykę¹⁸. Obydwie formy są efektem zapotrzebowania na rekreację w terenie (kontakt z dziewiczą naturą) i produkt ekologicznie czysty. Ekoturystyka zbliżać ma do natury i dawać bliższe i pełniejsze poznanie związków człowieka z otaczającym go środowiskiem na poziomie indywidualnego doświadczenia. Pełni więc rolę wychowawczą i kulturotwórczą. Z kolei agroturystyka polega na odbywaniu wczasów z wykorzystaniem wiejskich budynków mieszkalnych i gospodarczych jako bazy noclegowej. Upowszechniają się też „gospodarstwa” wyspecjalizowane w obsłudze ruchu turystycznego, np. w zakresie jazdy konnej, polowań itp.

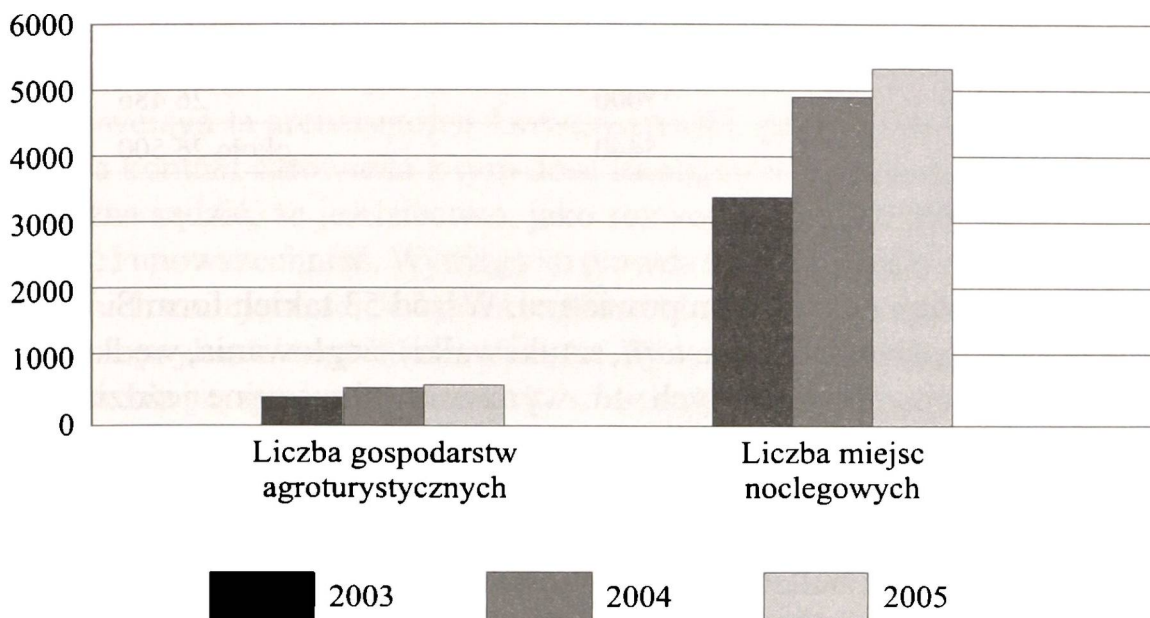
(red.), *Wybrane zagadnienia z turystyki wiejskiej*, PWSZ, Biała Podlaska 2005, s. 97–104; S. Zaborniak (red.), *Z tradycji turystyki i sportu na Podkarpaciu. Prace dydaktyczne, nr 16*, PWSZ, Krosno 2005.

¹⁶ R. Trinks, *Thoughts of a recurring visitor*, (in:) K. Obodyński, W. J. Cynarski (eds.), *Regional Tourism versus European Integration and Globalization*, op. cit., s. 139–140.

¹⁷ M. Kuśnierz, S. Dziedzic, L. Woźniak, *Turystyka konna jako element turystyki wiejskiej*, (w:) J. Bergier, B. Sawicki (red.), *Wybrane zagadnienia z turystyki wiejskiej*, op. cit., s. 92–96.

¹⁸ D. Zaręba, *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, PWN, Warszawa 2000; L. Woźniak, M. Kuśnierz, M. Woźniak, J. Herbert, *The Importance of Ecotourism in the Development of Communities, with Special Regard to Poland*, (w:) W. J. Cynarski, K. Obodyński (red.), *Tourism and Recreation in the Process of European Integration*, op. cit., s. 56–64.

Rycina 1. Wzrost ilości gospodarstw agroturystycznych (agro) i miejsc noclegowych (places) na Podkarpaciu – lata 2003–2005

Obecnie w integrującej się Europie alternatywne formy turystyki dają uboższym gospodarczo lecz bogatym w naturalne krajobrazy regionom szansę rozwoju¹⁹ Regiony ubogie, które także pozbawione są kulturowych walorów turystycznych i jako takie jawią się jako turystycznie mało atrakcyjne, mogą rozwijać ekoturystykę i agroturystykę – kierunki gospodarki o wzrastającym znaczeniu a jednocześnie dziedziny kultury fizycznej. Zwłaszcza bardziej dziewicze tereny wschodniej części Polski, o naturalnej szacie roślinnej i ciekawszych walorach krajobrazowych, powinny wykorzystać ten właśnie potencjał.

Zdecydowanie wzrasta w ostatnich latach zarówno liczba gospodarstw agroturystycznych, jak też ilość miejsc noclegowych w tych gospodarstwach na Podkarpaciu (ryc. 1, tab. 1). Około 10% z nich oferuje rekreację konną. Wzrostowi ilości miejsc dla turystów w gospodarstwach agroturystycznych na obszarze Podkarpacia towarzyszy nieznaczny spadek oferty noclegowej pensjonatów i kwater prywatnych (tab. 1). Jednakże na 142 000 zarejestrowanych miejsc w regionie (łącznie z pokojami w hotelach) odsetek miejsc w ofercie *stricte* agroturystycznej wynosił w 2005 roku zaledwie 3,83%.

Dodatkowym atutem podkarpackiej oferty agroturystycznej jest właśnie oferta turystyki i rekreacji konnej. Jazda konna zaliczana jest do podstawowo-

¹⁹ W. J. Cynarski, *Sprawozdanie z I Międzynarodowej Konferencji EACE – Tourism towards European integration and globalization, 2–4 czerwca 2005, UR, Rzeszów*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej UR” 2005, t. VIII, nr 1–2, s. 101–103; W. J. Cynarski, K. Obodyński, *Regional tourism versus global processes*, (in:) K. Obodyński, W. J. Cynarski (eds.), *Regional Tourism versus European Integration and Globalization*, op. cit., s. 11–21.

Tabela 1. Gospodarstwa agroturystyczne na Podkarpaciu

Rok	Ilość gospodarstw agroturystycznych	Ilość miejsc noclegowych w gospodarstwach	Miejsca noclegowe w innych formach: pensjonaty, kwatery
2003	426	3500	27 980
2004	580	5000	26 486
2005	604	5440	około 26 500

Źródło: Badania własne

wych form rekreacji na świeżym powietrzu. Wśród 53 takich form S. Toczek-Werner obok gier, ćwiczeń (joga, *taiji*, sztuki walki), żeglowania, wędkowania, odwiedzania miejsc historycznych itd. wymienia rekreacyjne jeździectwo²⁰. W rekreacji konnej turysta realizuje swe potrzeby poznawcze, emocjonalne, ambicjonalne, prestiżowe, zdrowotne, rekreacyjne, utylitarne, lub także patriotyczne i inne, wskazywane przez autora koncepcji turystyki edukacyjnej, co także zgodne jest z holistycznym ujmowaniem kultury fizycznej²¹.

Jeżeli w 2004 roku 79,9 mln Niemców udało się w podróż trwającą co najmniej 5 dni, z czego 63% w podróż zagraniczną²², to jest to ogromny potencjał, który rynek turystyczny zagospodarowuje. Potencjał ten (grupy turystów, np. bractwa rycerskie i pojedyncze osoby, amatorzy aktywnych form turystyki połączonej z rekreacją konną) jest wykorzystywany przez niemieckie biuro „Pferd & Reiter” (i jego podkarpackich współpracowników), które zachęca do wczasów w siodle w Polsce, akcentując dogodne ceny, urok wsi i kontakt z naturą, zdrowe jedzenie i chęć powrotu turystów do raz odwiedzonych miejsc Podkarpacia i innych części Polski²³. Duży jest właśnie udział Niemców w biznesie agroturystyczno-konnym, który wykracza poza terytorium Polski – rajdy konne realizowane są już we współpracy polsko-ukraińskiej i polsko-białoruskiej.

Turystyczna propozycja czynnego wypoczynku w gospodarstwie agroturystycznym – w kontakcie z naturą, z ekologicznym jedzeniem tradycyjnej, lokalnej kuchni – i w powiązaniu z jazdą konną jest, zwłaszcza dla zagranicz-

²⁰ S. Toczek-Werner, *Trendy obserwowane w rekreacji na świeżym powietrzu*, (w:) J. Wyrzykowski, K. Klementowski (red.), *Współczesne tendencje w turystyce i rekreacji*, AWF, Wrocław 2004, s. 106.

²¹ L. Turos, *Turystyka i edukacja*, op. cit., s. 24; Por. W. J. Cynarski, *Kultura fizyczna w holistycznej perspektywie*, (w:) J. Kosiewicz (red.), *Sport – Kultura – Społeczeństwo. Księga pamiątkowa w 75-lecie urodzin Profesora Zbigniewa Krawczyka*, WSE, Warszawa 2006, s. 275–285.

²² W. Haase, *Legal aspects in tourism*, (in:) K. Obodyński, W. J. Cynarski (eds.), *Regional Tourism versus European Integration and Globalization*, EACE, op. cit., s. 56–76.

²³ V. Werner, *Holidays on Horsback in Poland*, referat na I Międzynarodowej Konferencji EACE – *Tourism towards European integration and globalization*, op. cit.

nych turystów, bardzo interesująca. W zależności od zaawansowania w jeździectwie mogą oni pobierać w stadninie lekcje nauki jazdy, lub też konno, w siodle zwiedzać region, podążając ustalonymi szlakami. Taka forma aktywności rekreacyjno-turystycznej jest już na świecie upowszechniona, obejmując swym zasięgiem większą część Europy. Ludzi, którzy spróbowali jazdy konnej, wciąga ta archetypowa forma rozrywki, przy czym niebagatelną rolę odgrywa kontakt człowieka z tym dość inteligentnym zwierzęciem.

Można sądzić, że jeździectwo, jako rozwojowa forma rekreacji, będzie się rozwijać i upowszechniać. Wymaga co prawda sporych nakładów i zdobycia odpowiednich umiejętności, więc barierą może być niedostateczna baza i brak odpowiednio wykształconych instruktorów. W sytuacji wzrastającego zapotrzebowania można się spodziewać wzrostu inwestycji w rekreacyjny sport jeździecki, a ten właśnie umożliwi szerszy rozwój kwalifikowanej turystyki konnej. Z kolei właśnie turystyka konna, w powiązaniu z agroturystyką, stanowi szansę na gospodarcze ożywienie mniej rozwiniętych regionów Polski i Europy²⁴.

Konkluzje

Hippika w połączeniu z rekreacją i turystyką świetnie realizuje funkcje zdrowotne²⁵ i wypoczynkowe, edukacji przyrodniczej i kulturalnej, funkcje wychowawczą i poznawczą, ekonomiczną i psychologiczną (samorealizacyjną), a także kształtuje świadomość ekologiczną. Jednocześnie jako forma indywidualnej aktywności psychofizycznej kształtuje charakter i osobowość człowieka i umożliwia lepsze samopoznanie – swego rodzaju sprawdzian – w sytuacjach wymagających fizycznego wysiłku, spostrzegawczości i szybkości reakcji²⁶. Jest więc jak najbardziej godna polecenia.

Zdaniem autorów, rekreacja i turystyka konna istotnie wzbogaca ofertę agroturystyczną Podkarpacia dając pracę i zarobek pracownikom tej branży i szansę na ożywienie gospodarcze tego ubogiego regionu. «Agroturystyka konna» powinna być uwzględniana w planach strategii rozwoju tego regionu Polski.

---

²⁴ W. J. Cynarski, K. Obodyński, *Jeździectwo jako forma turystyki i rekreacji*, (w:) J. Oździński (red.), *Rekreacja, turystyka, kultura w zagospodarowaniu czasu wolnego*, AWFIS, Gdańsk 2005, s. 157–165.

²⁵ Osobnym zagadnieniem jest hipoterapia – metoda rehabilitacji ruchowej na bazie neuro-motoryki, neurofizjologii i psychomotoryki, prowadzona przy udziale konia. Problematykę tę podejmują (m.in.): Ch. Heipertz-Hengst, *Jazda konna dla osób niepełnosprawnych*, PWRiL, Warszawa 1997; A. Wyżnikiewicz-Nawracała, *Jeździectwo w terapii, rekreacji i sporcie osób niepełnosparwnych*, AWFIS, Gdańsk 2001; I. Gedl-Pieprzyca, *Możliwości rozwoju terapii z wykorzystaniem jazdy konnej w gospodarstwach wiejskich*, (w:) J. Bergier, B. Sawicki (red.), *Wybrane zagadnienia z turystyki wiejskiej*, op. cit., s. 105–110.

²⁶ W. J. Cynarski, K. Obodyński, *Jeździectwo jako forma...*, op. cit.